

Özlem Muraz

Kırıkkale University, ozlemmuraz@gmail.com, Kırıkkale-Turkey

Hüsnü Dokak

Hacettepe University, husnudokak@yahoo.com, Ankara-Turkey

DOI	http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.2.D0232	
ORCID ID	0000-0003*4036-0601	
CORRESPONDING AUTHOR	Özlem Muraz	

ÇAĞDAŞ SANATTA SANAT NESNESİ OLARAK BEDEN

ÖZ

20. yüzyılda geleneksel sanatın görsel nesnesi olma halinden sıyrılan ve çağdaş sanat ile anlamı değişen beden, bir ifade biçimi olarak sanat nesnesi haline dönüşmüştür. Politik, ekonomik veya toplumsal olaylar çağdaş sanatla birlikte sorgulanmış ve sanatçılar bir karşı çıkış olarak, en yakından tanıdığı kendi bedeninin gerçekliğini kullanmak istemişlerdir. Doğrudan yapıta bedenlerini katarak ya da bedenlerine müdahale ederek onu sanatın nesnesi haline getirmişlerdir. Dolayısıyla beden yoluyla sanatın içeriğine yeni kavramlar ve alanlar açmışlardır. "Çağdaş sanatta sanat nesnesi olarak beden" başlıklı bu çalışmada ilk olarak çağdaş sanatın nasıl ortaya çıktığına değinilmiştir. Sanatçıların kullandıkları kavramlar ve yöntemlere değinilerek çağdaş sanat alanının sınırları araştırılmıştır. Bu kapsamda çalışmada; çağdaş sanatta sanat nesnesi olarak "beden"in dönüşümünün tarihsel süreç içerisinde sanatçılar ve sanat eserlerinden oluşan örneklerle incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple çalışmada sanat nesnesi olarak "beden"in sanat-sanatçı-sanat eseri bağlamında çeşitli örneklerle incelenmesine yönelik literatür taraması yapılmış, ortaya çıkan sonuçlar yorumlanarak, tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Beden, Nesne, Nesne Beden, Sanat Nesnesi

BODY AS AN ART OBJECT IN CONTEMPORARY ART

ABSTRACT

The body, which has emerged as a visual object of traditional art and changed its meaning with contemporary art, has become an object of art as a form of expression. Political, economic or social events have been questioned together with contemporary art, and artists have sought to use the reality of their own body, which they recognize the most. They have made it their object of art by adding their bodies directly or by interfering with their bodies. Therefore, they have opened new concepts and fields into the art through the body. In this study titled "Body" as an art object in contemporary art", it was first mentioned how contemporary art emerged. In this study; The aim of this study is to examine the transformation of "body" as an object of art in contemporary art with examples of artists and works of art. The research was conducted with a general survey model. For this reason, as an art object in the study, the art-artist-art work of the body was examined with various examples, literature review was made, the comments were commented and discussed.

Keywords: Contemporary Art, Body, Object, Body-Object, Art Object

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

How to Cite:

Muraz, Ö. Ve Dokak, H., (2019). Çağdaş Sanatta Sanat Nesnesi Olarak Beden, **Fine Arts (NWSAFA)**, 14(2):136-144, DOI: 10.12739/NWSA.2019.14.2.D0232.

20. yüzyılın ikinci yarısında, savaş sonrası, Avrupa'da politik ve ekonomik karışıklıkların yaşanması; Amerika'da kapitalist ekonominin patlaması ve bu ülkenin özgürlükçü yaklaşımından dolayı daha iyi bir yaşam sunması birçok sanatçıyı ileride yeni sanat merkezi olacak olan Amerika'ya çekmesinde önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra toplumsal değişimlerle birlikte, Marcel Duchamp'ın hazır nesne fikrinden de yola çıkarak, sanatçıların kendi bedenlerini hazır nesne olarak kullanmalarına kadar evrilmiş bir sanat anlayışıyla uçlar zorlanmıştır. Her ne kadar o dönemde ortaya çıkmış olan Soyut Dışavurumculuğun bireyci ve elitist tavrına tepki olarak çıkmış olsa da kaynağını Duchamp'ın hazır nesne fikrinden alan Pop Sanat, Yeni Gerçekçilik, Minimalizm, Fotogerçekçilik, Kavramsal Sanat ekseninde Performans Sanatı, Yeryüzü Sanatı, Vücut Sanatı, Fluxus, Video Sanatı, Yoksul Sanat, Yerleştirme, Oluşumlar ve Yeni Dışavurumculuk gibi akımlar ile birlikte günümüze kadar uzanan yeni bir döneme girilmiştir. Belli bir çerçeve içinde sınırlandırılmayan çağdaş sanat, kavram kaygısı güder ve düşüncenin ön planda olmasını, estetik değerlerin de değişmesi gerektiğini savunur öyle ki; anlaşılması zordur. Çağdaş sanatı ana başlıklar altında ele alırsak; bu sanat anlayışı küreselleşme, teknoloji, cinsiyet, feminizm, siyaset, iktidar, kimlik, mitoloji vb. konuları sorgulamıştır. Geleneksel sanat anlayışından farklı olarak herhangi bir tür veya malzeme sınırlaması ortadan kalkmıştır. Video, kolaj, asamblaj, yerleştirme gibi tekniklerin uygulandığı çağdaş sanatta, her türlü malzeme, sanat üretiminde kullanılmaktadır. "Hatta 'Performans Sanatı', 'Vücut Sanatı' gibi türlerde insan vücudu bile sanatın malzemesi olarak" değerlendirilmiştir (Erden, 2012:9). Gerçek beden zihinlerdeki beden imgesinin yerini almış ve böylece boya, kil, mermer gibi geleneksel malzemeler, artık yerini beden aslına bırakmıştır; çünkü beden gerçektir ve olduğu gibi ortadadır. Bu kapsamda çalışmada; çağdaş sanatta sanat nesnesi olarak "beden" in dönüşümünün tarihsel süreç içerisinde sanatçıları ve sanat eserlerinden oluşan örneklerle incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple araştırmada sanat nesnesi olarak beden'in sanat-sanatçı-sanat eseri bağlamında çeşitli örneklerle incelenmesine yönelik literatür taraması yapılmış, ortaya çıkan sonuçlar yorumlanarak, tartışılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Araştırmada, geleneksel anlayıştan zaman içinde evrilerek çağdaş sanat yaklaşımları içerisinde sanat nesnesi olarak algılanan ve kendini bu şekilde ortaya koyan "beden" in sanat-sanatçı-sanat eseri bağlamında üstlenebildiği farklı rolleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda "beden" in sanat nesnesi olarak üstlendiği farklı rollerle yaratma sürecindeki sanatçı deneyimlerinin vurgulanması da amaçlanmıştır. Ayrıca bu araştırma sanat, sanat eseri, izleyici bağlamında bedene bakma eyleminden farklı olarak, bedeni farklı dönüşümler içerisinde salt sanat nesnesi olarak kullanabilmenin olanaklarını bizlere sunması bakımından da önemlidir.

3. ÇAĞDAŞ SANATTA SANAT NESNESİ OLARAK "BEDEN"İN DÖNÜŞÜMÜ ("BODY" TRANSFORMATION IN ART CONTEMPORARY IN CONTEMPORARY ART)

Sanat tarihini, başlangıcından bu yana, incelediğimizde beden; sanatın gelmiş geçmiş en önemli nesnesi olduğunu görürüz. Geleneksel sanat anlayışında beden; dini tasvirler, estetik güzellik, mitoloji, statü gibi amaçlarla ele alınırken, çağdaş sanatla birlikte sanatçıların bedeni kullanma şekli de değişmiştir. Duchamp'ın hazır nesne kullanma fikri, Klein'in bedeni bir fırça gibi kullanması sanatçılarda bedeni-kendi bedenini doğrudan kullanma fikrini

doğurmuştur (Fotoğraf 1 ve Fotoğraf 2). Sanatçıların beden algısı 'beden-model' değildir. Artık yapıtın içinde yer alan sanatçı, bilinç düzeyinde özne olurken yapıtının da nesnesi konumundadır. Beden ister nesne ister özne konumunda olsun, sanatın hazır malzemesi olduğu için her şekilde kullanılmıştır. "Yapıtın merkezinde yer alan ya da herhangi bir şekilde dil olarak kullanılan beden, gösterge dizgesi içerisinde gösteren olarak anlam kazanır. Ancak beden üzerine yoğunlaşan sanatçıların düşüncesi gösteren olma amacını taşımaz. Onların amacı "modernitenin oluşturduğu merkezi otoritenin yetkisinde tuttuğu bedeni ondan geriye alma ve sadece ona sahip olan öznenin ona hükmedebilmesini sağlamaktır" (Kahraman, 2005:33).

Fotoğraf 1. Marcel Duchamp "Çeşme", porselen, 1917
(Photo 1. Marcel Duchamp "Fountain", porcelain, 1917)

Fotoğraf 2. Yves Klein, 1960, Anthropometries'in mavi dönemi
(Photo 2. Yves Klein, 1960, blue period of the Anthropometries)

Kavramsal sanatın açtığı olanaklar doğrultusunda gelişen hareketler, türler bedene estetik bir yaklaşım yerine artık bireysel ve toplumsal bir varlık olarak bakmıştır. Özellikle de en çok 'Vücut Sanatı' ve 'Performans Sanatı' bedeni kullanmıştır. Germaner, "1960 Sonrası Sanat" adlı kitabında bedeninin Vücut Sanatı'nda kullanım biçimi için şunları söyler:

Vücut Sanatı'nda, sanatçının bedeni doğrudan ortaya konur, gösteriler çoğu zaman halkın önünde gerçekleştirilir ya da vücudun fotoğrafları çekilip seyirciye ulaştırılır ve sonuçta Kavramsal Sanat'ın seyirci üzerindeki etkisine benzer bir etki sağlanır. Psikolojik yönden tedirgin etme, açık ya da gizli bir şekilde kendini belli eder. Bu eğilimle vücudun kullanılış biçiminde çoğu kez umutsuzca bir şeyler, bir duygunun en zor

hali anlatılmak istenir. Amaç, seyirciyi ilgisizlik ortamından koparmaktır (Germaner, 1997:55).

Performans Sanatı için bedeninin önemini ise Yılmaz (2012) örneklerle şöyle dile getirmiştir;

Performans sanatının malzemesi öncelikle (hatta çoğu durumda yalnızca) bedendir. Bu kapsama giren işler, sahne ve görsel sanatlar alanında bedenle yeni ifade biçimleri yaratmayı amaçlayan eylemlerdir. Performans (gösteri), happening (oluşum) ve beden gibi sıfatlarla tanımlanan sanat biçimleri, iç içe geçmiş durumda olup, hatta bazı durumlarda birbirinden ayırmak olanaksızdır. 1910'larda Marinetti'nin Akşamları, sonrasında da dadacıların gösterileri ilham kaynakları olsa da şimdiki biçimini 1950'li yıllardan sonra bulmuştur. Allan Kaprow, Wolf Vostell, Red Grooms, Yves Klein, Gine Pane, Claes Oldenburg, Marina Abramoviç, Rebeca Horn, Vito Acconci, Ulrike Rosenbach, Annegret Soltau, Wolfgang Flatz, Joseph Beuys ve Nil Yalter gibi sanatçılar bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Yves Klein, Fırça Kadın adlı gösterilerinde çıplak modelinin bedenini boyayıp bez ve kâğıtlar üzerine hareket ettirmiştir. Gine Pane, şiddeti sonuna kadar kullanmıştır...Rebeca Horn, Ulrike Rosenbach ve Nil Yalter bedenlerini video karşısında kullanmışlardır. Annegret Soltau, 9 ay boyunca hamileliğin görüntüsünü kaydetmiş ve 9 bölümde görselleştirmiştir. Wolfgang Flatz, lunapark eğlencelerinden yola çıkarak topla hedef vurma oyununu bedenini kullanarak izleyicilerle birlikte gerçekleştirmiştir. Beuys, Amerika'da bir galeride Kızılderi (kır) kurdu ile 3 gün yaşamıştır. Beuys'a göndermede bulunan Oleg Kulik, 1997 yılında Amerika Beni Isırır, Ben de Amerika'yı adlı gösteriyi gerçekleştirmiştir (Fotoğraf 3) (s:231).

Fotoğraf 3. Oleg Kulik, 1997, Amerika Beni Isırır, Ben de Amerika'yı, performans
(Photo 3. Oleg Kulik, 1997, America Bites Me, I am America, performance)

Teknoloji, bilim ve tıp yoluyla bedenleri üzerinde sınırları zorlayan sanatçılar, insanın varoluşuna meydan okumuşlardır. Örneğin Stelarc, bir ucuna ağırlık olarak taşın bağlandığı diğer ucuna ise kancalarla kendi bedenini astırdığı işi için teknolojinin insanı ele geçirdiğini söyler (Fotoğraf 4). 'Süspansiyon Performansı' adlı işinde internet üzerinden herhangi bir yerden gönderilen sinyallerle kancaların takılı olduğu yerleri hareket ettiren bir sistem geliştirmiştir ve sanatçı ile izleyici arasındaki iletişim farklı bir boyut kazanmıştır. Sanatçı bedenini kontrol altına alan bu teknoloji hakkında şunları söylemiştir: "Bedeni, ruhsal ya da toplumsal bir yapı olarak görmek de anlamını yitirmiştir. Beden, denetlenir, değiştirilebilir bir yapıdır ve özne olarak değil, yeniden biçimlendirmenin nesnesi olarak ele alınmalıdır. İçinde bulunduğumuz "information overload" çağında artık düşüncenin değil, biçimin, yani

beden üzerinde değişiklik yapabilmenin özgürlüğü söz konusudur. Soru, toplumun insanlara ifade özgürlüğü tanıyıp tanımayacağı üzerine değil, insan türünün bireyleri alternatif gen kodlamaları gerçekleştirmekte serbest bırakıp bırakmayacağı üzerine sorulmalıdır” (Stelarc, 1999:32-34). Tıbbın tüm olanaklarını kullanarak bedenini yeniden yapılandıran Orlan da yaptığı sanatı ‘Carnal Art’ olarak nitelendirir. Hazır bedenini-hazır malzemeyi yontarak ideal güzelliğe ulaşmayı hedeflemiştir. Günümüzde yapılan estetik ameliyatlara, yağ aldirmalar, botokslar, lazer uygulamaları Orlan’ın otuz yıl kadar önce işaret ettiği erkek merkezli estetik anlayışı haline dönüşmüştür. Sanatçı, bu güzellik sevdasına o dönemde çok radikal bir tavırla yaklaşır; erkek bakışlı estetik değerleri, kadında aranan ideal güzelliği, geçirdiği bir dizi estetik operasyonla reddeder (Fotoğraf 5). Başyapıtlarda yer alan ideal kadınların, güzellik standartlarını ameliyatla kendi yüzüne ve vücuduna uygulatır. Kendisini seyredilen ve arzu edilen bir ideal güzel olarak yeniden sunar.

Fotoğraf 4. Stelarc, 1980, taş eylemi, asılma
(Photo 4. Stelarc, 1980, stone action, hanging)

Fotoğraf 5. Orlan, 1991, 5. estetik ameliyat gösterisi-başarılı ameliyat
(Photo 5. Orlan, 1991, 5. plastic surgery show- successful surgery)

Sanatçıların böylesine radikal tavırlarla sanatın sınırlarını zorlaması, aslında kendi beden özgürlüğü adına sistemle mücadelelerini göstermektedir. Foucault, iktidarın bedenlerimize kadar eriştiğini söylerken haklıdır ve sanatçıların bu durumdan rahatsız olmaları kaçınılmazdır. O’na göre iktidar, herşeyi yönetmektir ve şöyle der “ben iktidar mekanizmasını düşündüğümde, iktidarın bireylerin tohumlarına kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini düşünüyorum” (Foucault, 2003:23). Büyük resme bakarsak bütün yetkiyi elinde bulunduran iktidar karşısında bireyin her şeyiyle

sisteme teslim olduğunu ve her anlamda yönetildiğini görürüz. Sanatçıların da kendi bedenlerini nesneleştirmesinin önemini Kılınc Foucault'un iktidar için söyledikleri ile bağdaştırarak açıklar:

[...] vücut ve performans sanatçılarının bedenlerini bir nesne olarak kullanıp gerçekleştirdikleri çalışmaları, bedeni sürekli denetleme, ıslah etme, normalleştirme edimi içinde olan iktidara bir başkaldırı tavrı içerdiğinden, kapitalist sistemin araçlarını salt tüketmek üzere değil, bedeni iktidarın egemenliğinden kurtarmak ve ona öznenin hükmetmesini sağlamak yönündeki sanatsal sorunsallarını görünür kılmak, hakim mekanizmaları, değiştirmek ya da dönüştürmek için kullanmaları açısından önem taşımaktadır (2007:15).

Bedenin kapitalist sistemle birlikte tüketilen nesnelere sıralamasında üst sıralara getirilmesi elbette tüketim kültürünün bir sonucudur. Dolayısıyla sanatçıların farkındalık yaratmak istedikleri noktada kendi bedenlerini kullanmaları kaçınılmazdır. Nesneleşen bedenler, sıradanlaşan bireylere dönüşür. Baudrillard'ın da dediği gibi tüketildiğimizi, nesneleştirildiğimizi gösterir;

Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz -tüm diğer nesnelere özetlemesine rağmen otomobilden bile daha fazla yan anlamlarla yüklü bir nesne vardır: Bu nesne BEDEN'dir. Bin yıllık püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçiminde bedenin 'yeniden keşfi' ve reklamlarda, modada, kitle kültüründeki (özellikle de dişil bedenin...) mutlak-varlığı-bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültü, gençlik, erillik/dişillik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar, bedeni kuşatan arzu söyleni- bunların hepsi bedenin günümüzde kurtuluş (salut) nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. (Baudrillard, 2004:163)

Fotoğraf 6. Eva and Franco Mattes, 2010, komik değil, dijital görsel
(Photo 6. Eva and Franco Mattes, 2010, not funny, digital visual)

Dijital ortamlarda yaratılan, kolajlarla oluşturulan ya da metamorfoza uğramış yeni bedenler sanatçıların başka bir beden yorumlama biçimi olmuştur. Eva ve Franco Mattes çifti dijital ortamda oluşturdukları bedenler ile Marina Abramović'in bazı işlerine gönderme yaparken Linda Dement her biri başka bir kişiye ait beden parçalarından oluşturduğu ve dokununca sesler çıkaran yeni bedenlerle dijital ortamda kadına şiddeti sorgulamıştır (Fotoğraf 6 ve Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Linda Dement, 1995, siber et kız canavarı, dijital game
(Photo 7. Linda Dement, 1995, cyber meat girl monster, digital game)

Vücut ve performans sanatı bedeni anlatmakta en iyi yoldur ancak günümüze yaklaşırken sanatçılar yeniden keşfeder gibi geleneksel resim yapma yolundan da vazgeçmediler. Her ne kadar teknoloji odaklı işler yapılsa da geleneksel teknikler de unutulmamıştır. Yağlı boya tekniğinden vazgeçmeyen bir sanatçı olan Jenny Saville, beden kavramını tüketilen bir nesne olarak irdelemiştir. Resimlerinde iri bedenler kullanan Saville, modellerini bir et yığını gibi göstererek güzellik algısına meydan okumuştur (Fotoğraf 8).

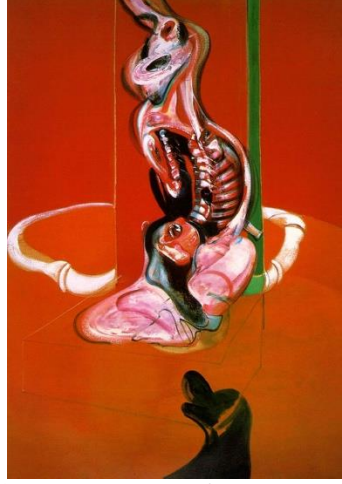

Fotoğraf 8. Jenny Saville, 1999, dayanma noktası, T.Ü.Y.B.
261.6x487.7cm
(Photo 8. Jenny Saville, 1999, the resting point, T.Ü.Y.B.
261.6x487.7cm)

Bedenin nesneleşmesini, geleneksel resim sanatıyla güçlü bir şekilde anlatılabileceğinin etkili bir diğer örneği olan Francis Bacon (Fotoğraf 9) üzerine Gül'ün söylediklerinde yerini bulur;

Figüre etki eden dış ve iç kuvvetler, (Bacon'ın duyumsadığı, aradığı ve resmetmeye çalıştığı bunlardır.) bu kuvvetlerin organizmaya -et olana- verdiği hareket, ya da yaşayan organizmanın -hayatta olanın-, maruz kaldığı etkenler ve bunların onu değiştirmesi, figürün olası hareketleri, bedenin içindeki hayatliğin aralanmaya ve aranmaya çalışılması, bedenin ölümlülüğü ve her an et ve yaşa dönüşebilirliği, gövdenin -bir uzantısı olarak kafanın- içindeki saklı başın aranması ve böylece yüzün sıyrılması; bu noktada yine insan ve hayvan arasındaki ortak canlılık paydasının sanatçı tarafından duyumsanması, Bacon'ın insanı, evrimini tamamlamamış bir canlı olarak niteleyip, "Kasaba her gittiğimde asılı etin yerinde neden kendimin olmadığına şaşar dururum" diyerek etin yaşanan bütün süreci sindirişine yaptığı vurgu, savaş sonrası insanın, özellikle 20. yüzyıl kent insanının durumu, iktidarların

kiliseden beri yüzyıllardır yaptıkları, bunların insan psişesindeki yansımaları derken böyle bir yapı ortaya çıkmıştır (Gül, 2017).

Fotoğraf 9. Francis Bacon, 1944
(Photo 9. Francis Bacon, 1944)

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Geleneksel sanatlarda beden görsel bir haz verenken, çağdaş sanatla birlikte beden salt 'model' olmanın çok ötesinde kişilik-karakter ve kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950'lerden günümüze yeni yaklaşımlarla birlikte sanatçıların sanatta malzeme ve teknik kullanma özgürlüklerinin de sınırının olmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla farklı disiplinleri de içerisine alabilen sanattaki yeni açılımlarla birlikte beden sorgulamaları kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Beden üzerinden her türlü sorgulamaya başvuran sanatçılar, bu sorgulamalarıyla toplum-birey ilişkisine de yeni, yaratıcı ve farklı bir boyut kazandırmışlardır. Çağdaş sanatla birlikte toplumsal sorunları konu edinen sanatçılar, yüzyıllardır süregelen beden algısını bambaşka bir yere taşıyarak izleyicileri sadece nesnel anlamda değil düşünsel anlamda da sorgulamaya itmişlerdir. Bedenini nesneleştirerek-nesne bedenler üreterek ya da resmederek sıradanlaştırma/nesneleştirme durumuna karşı bireyin farkındalığının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tüm bunların sonucunda bireyin nesneleşmesi sanatta da bedenin sanat nesnesi olması halini ortaya getirmiştir.

NOT (NOTICE)

Bu çalışma 2018 tarihinde H.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü tarafından kabul edilen Gövdenin Açık Halleri isimli Sanatta Yeterlik tezinden hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Baudrillard, J., (2004). Tüketim Toplumu (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erden, O., (2012). Çağdaş Sanat Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey Tempo Dergisi. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Foucault, M., (2003). İktidarın Gözü (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Germaner, S., (1997). 1960 Sonrası Sanat. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gül, E., (2017). Francis Bacon'ın Mekân Anlayışı, Düşün-ü-yorum, sayı:73. <https://www.kisa.link/LhhX> Erişim: 04.10.2018

- Kahraman, H.B., (2005). Cinsellik, Görsellik, Pornografi. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kılınç, G.M., (2007). Bedenin, İktidar Kavramına Karşıt Bir Öge Olarak Vücut ve Performans Sanatı'ında Kullanılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muraz, Ö., (2018). Gövdenin Açık Halleri. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik tezi. Ankara: H.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Stelarc, (1999). Psiko-Stratejilerden Siber-Stratejilere: Protetik, Robotik, Tele-Varoluş. Art-ist Güncel Sanat Seçkisi, Sayı:1, ss:32-41.
- Yılmaz, M., (2012). Sanatın Günceli Güncelin Sanatı. Ankara: Ütopya Yayınevi.

FOTOĞRAF LİSTESİ (PHOTO LIST)

- Fotoğraf 1. <https://www.sfmoma.org/artwork/98.291/> Erişim: 01.04.2019.
- Fotoğraf 2. Performans, <https://www.kisa.link/LfXs> Erişim: 25.09.2018.
- Fotoğraf 3. <https://www.kisa.link/LfXl> Erişim: 25.09.2018.
- Fotoğraf 4. <https://www.kisa.link/Lhhq>.
- Fotoğraf 5. <https://www.kisa.link/LhGb> Erişim:08.09.2018.
- Fotoğraf 6. <http://www.ugm.si/trgovina/izdelek/>.
- Fotoğraf 7. <https://www.kisa.link/LfXK> Erişim: 09.06.2018.
- Fotoğraf 8. <https://www.kisa.link/LfY9> Erişim:12.06.2018.
- Fotoğraf 9. http://www.everypainterpaintshimself.com/galleries/bacon_francis.